

Врз основа на член 66 став 2 од Законот за основното образование („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 161/2019), министерот за образование и наука донесе:

УПАТСТВО

за постапката за пријавување и заштита на ученик жртва на која било од формите на насилство, злоупотреба и занемарување

1. Вовед

Законот за основното образование (во понатамошниот текст: Законот) предвидува обврска на основните училишта да постапуваат во случаите на насилство над ученици/чки, да преземаат мерки за заштита на учениците жртви на насилство и да спроведуваат активности за превенција од насилство.

Превенцијата и заштитата од насилство над деца бара мултисекторски пристап и соработка меѓу релевантните сектори, како здравство, образование, социјална заштита, полиција и здруженија на граѓани. Сите овие сектори имаат еднаква одговорност и треба активно да спроведуваат мерки за заштита и превенција од насилство.

Насилството над децата и меѓу децата е комплексен проблем, за чие решавање и соодветен одговор се неопходни стручни и сензитивни кадри во образованието. Оттука, ова Упатство има за цел да им помогне на основните училишта во примена на посистематски третман и одговор кон насилството над децата.

Секој случај на насилство е посебен и бара различни мерки за заштита на жртвите и промена на однесувањето на сторителите, приспособени на специфичниот контекст во кој се случило насилството, потребите и карактеристиките на жртвата и на сторителот, особено кога сторителот е дете. Оттука, не е возможно секој случај на насилство однапред да се предвиди и да се дадат готови решенија како одговор.

При читањето на ова Упатство основните училишта треба да прават разлика меѓу термините „мора“, „се/е должно/и“, „ќе“, „не смее“, со кои се означува начинот на којшто училиштата се обврзани да се однесуваат, и термините „може/ат“, „се препорачува“ и „треба“, со кои се означуваат мерките и активностите што се препорачува да се преземат. Сепак, ова не значи дека препораките не мора да се почитуваат.

За да се разбере правилно, Упатството мора да се чита и применува во целост, а секоја одредба се разбира и толкува во духот на целиот текст, неговата цел и принципите.

Ова Упатство е составено од:

- Вовед, кој содржи преглед на законските одредби, предмет и цел на Упатството, намена и опфат, и поимник;
- Принципи, каде што се дефинирани фундаменталните принципи при спроведувањето на ова Упатство;
- Видови насилство, каде што се дефинирани различните видови насилство, начините на кои се случува и карактеристиките на жртвите и сторителите;
- Превенција од насилно однесување и спречување на насилство;
- Интервенција, каде што се дефинирани начините на препознавање и пријавување на насилство, прекинување на насилството, смирување на ситуацијата, заштита од насилство и промена на однесувањето на сторителот;
- Евиденција, каде што е дефиниран начинот на евидентирање и формуларите за евиденција;
- Меѓусекторска соработка во превенцијата и заштитата од насилство над ученици;
- Завршни одредби; и
- Прилози кои содржат табела за поделба на видовите насилство на три нивоа, прилози со формуларите кои треба да се користат за евиденција на насилството и евиденција на мерките што се преземаат за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот.

1.2. Преглед на законските одредби од Законот за основното образование

Целите на основното образование (согласно член 7) вклучуваат обезбедување на систематски пристап за поттикнување на когнитивниот, социо-емоционалниот и психомоторниот развој на ученикот, развивање самодоверба и свесност за својата индивидуалност и одговорност за своите постапки, воспитување за почитување на различностите и човековите права, подготвување на учениците за одговорен живот во слободно и демократско општество и унапредување на здравиот начин на живеење. Остварувањето на овие цели не е возможно доколку училиштата не се безбедни средини, доколку насилството се премолчува, жртвите се оставаат сами на себе, а сторителите не се санкционираат.

Членот 5 предвидува забрана за дискриминација врз која било основа во сите области на дејствување на основното училиште, додека вработените во основните училишта се задолжуваат да ја промовираат еднаквоста и правичноста меѓу сите ученици и активно да се спротивставуваат на сите облици на дискриминација и насилство. Законот предвидува и глоба во износ од 401 до 500 евра за прекршок на директорот, доколку во основното училиште се врши дискриминација.

Со цел унапредување на интеркултурализмот и меѓуетничката интеграција, а со тоа и намалување на меѓуетничките предрасуди, омраза и насилство, Законот предвидува формирање на тим за училишна интеграција и организирање на активности за промоција на интеркултурализмот (член 46).

Законот предвидува и обврска на училиштата да се грижат за здравствената и социјалната заштита на учениците преку соработка со здравствените институции, соработка со установи за социјална заштита за помош и поддршка на учениците од ранливите општествени групи, како и грижа за сексуалното и репродуктивното здравје преку обезбедување информации засновани врз научни сознанија, човекови права, родова еднаквост и промовирање и почитување на различностите (член 48).

Во рамки на годишната програма за работа на основното училиште, Законот предвидува обврска да се планираат активности за промоција на добросостојбата на учениците, спречување на дискриминација, заштита од насилство, злоупотреба и занемарување, инклузивни практики и меѓуетничка интеграција (член 49 став 5).

Членот 65 предвидува обврска за секој вработен во училиштето да се грижи за најдобриот интерес на ученикот, да го почитува неговото достоинство и правата на детето од Конвенцијата за правата на детето. Притоа, Законот забранува телесно, психичко и сексуално малтретирање и казнување на ученикот и понижувачко постапување и однесување кон него (член 65 став 2), а се предвидува глоба од 401 до 500 евра за директорот, доколку во училиштето се врши телесно, психичко и сексуално малтретирање.

Клучниот член, врз чија основа се донесува ова Упатство, членот 66, предвидува обврска на директорот да го пријави секој облик на насилство, злоупотреба и занемарување и да спроведе мерки за заштита на ученикот жртва. За непочитување на членот 66 е предвидена глоба од 401 до 500 евра за директорот на основното училиште. Секако, членовите 65 и 66 не значат дека директорот самостојно треба да спроведува мерки и активности за превенција и заштита од насилство, туку дека има обврска да воспостави ефикасен и ефективен систем за превенција и заштита од насилство, преку примена на ова Упатство.

1.3. Предмет и цел

Целта на ова Упатство е да ја уреди постапката за пријавување и заштита на учениците жртви на која било форма на насилство, злоупотреба и занемарување.

Упатството ги уредува мерките и активностите што ги преземаат основните училишта во случаите на насилство над ученик и мерките за промена на однесувањето на сторителот.

Упатството ги уредува мерките и активностите за превенција од насилство и соработката со другите институции при осмислувањето и спроведувањето на овие мерки.

1.4. Намена и опфат

Упатството е наменето за сите вработени лица во основните училишта. Директорот, наставниците и стручните соработници се должни и надлежни да го спроведуваат ова Упатство.

Упатството е наменето и за учениците/ученичките, родителите/старателите, членовите на телата на училиштето, претставниците на останатите институции вклучени во системот на превенција и заштита од насилство над деца, како Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Министерството за внатрешни работи и Јавното обвинителство.

Упатството се однесува на кој било вид насилство чија жртва или сведок е ученик во основното училиште. Притоа не е важно каде се случило насилството (во училиштето или дворот, на патот до училиштето или до домот, во домот и на кое било друго место). Упатството се применува секојпат кога насилството се случува во училиштето и/или кога вработените во училиштето имаат сознанија или сомнеж дека ученик бил или е жртва на насилство на кое било место, а притоа насилството не се разрешило или, пак, ученикот поради насилството трпи негативни последици врз здравјето и развојот.

1.5. Поимник

Поимите што се употребуваат во ова Упатство го имаат следното значење:

- Насилство – сите форми на насилство, злоупотреба и занемарување опфатени во глава 3 и прилог 1.
- Ученик – секој ученик и/или ученичка запишан/а во основното училиште.
- Ученик жртва – секој ученик за кој училиштето има сознанија или се сомнева дека доживеал или доживува насилство.
- Ученик сторител – секој ученик за кој училиштето има сознанија или за којшто постојат основани сомненија дека сторил насилство.

- Сторител – секој ученик и/или возрасен за кој училиштето има сознанија или за којшто постојат основани сомненија дека сторил насилство.
- Училиште – секое основно училиште на територијата на Република Северна Македонија.
- Вработени – сите вработени во основното училиште.
- Наставници – сите наставници вработени или ангажирани во основното училиште.
- Стручни соработници – сите стручни соработници вработени или ангажирани во основното училиште (педагог, психолог, специјален едукатор и рехабилитатор, социолог, социјален работник, библиотекар и друго).
- Интерен акт – се однесува на интерен акт на училиштето кој содржи правила за начинот на однесување на учениците, вработените, родителите/старателите и членовите на телата на училиштето поврзани со забрана за насилство, злоупотреба, занемарување и дискриминација. Интерниот акт може да биде куќен ред, протокол, политика, правила на однесување или сличен документ или дел од документ.
- Контакт-лице за пријавување насилство – стручен соработник и негов заменик назначен од директорот на основното училиште како контакт-лице за пријавување насилство во рамки на училиштето.
- Виктимизација – трпење на штетни последици од страна на лице поради преземање дејства за заштита, односно пријавување на насилство, започнување постапка за заштита, сведочење во текот на постапката или на друг начин учество во постапка за заштита од насилство, дискриминација или друга повреда на правата.

2. Принципи

Училиштата го спроведуваат ова Упатство врз основа на фундаменталните принципи:

- Најдобар интерес на детето
- Почитување на различностите и забрана за дискриминација
- Почитување на правото на самоопределување
- Учество
- Приватност
- Доверливост
- Жртвата не е виновна
- Пропорционалност
- Информираност
- Стручност и одговорност

- Должно внимание
- Забрана за непотизам и корупција.

При спроведувањето на мерките и активностите за превенција и заштита од насилство над ученици, училиштето не смее да ги прекрши фундаменталните принципи, а активностите и мерките што се преземаат не смеат да резултираат со повреда на принципите.

2.1. Најдобар интерес на детето

Училиштето е должно при спроведувањето на ова Упатство да се води од најдобриот интерес на детето.

Најдобриот интерес на детето подразбира постапување и одлучување при кои примарно значење имаат интересите на детето за негова заштита, воспитување и правилен раст и развој и ефектите што таквото постапување, односно одлучување, ги има врз детето.

Најдобар интерес на детето е преовладување на тој интерес над интересите на родителите, старателите, училиштето, институциите или заедниците во ситуации кога овие интереси се разликуваат од интересите на детето.

При одлучување за најдобриот интерес на детето, училиштето е должно да ги земе предвид сите карактеристики на детето и контекстот во кој живее. Карактеристики на детето кои се земаат предвид се неговиот род, родов идентитет, возраст, здравствена состојба, семејна состојба, социјален статус и економска состојба, сексуална ориентација, етничка припадност, религија, попреченост и која било друга карактеристика.

2.2. Еднаквост и забрана за дискриминација

При примената на ова Упатство училиштето не смее да прави разлики во постапувањето со и во третманот на ученик жртва, ученикот сторител, нивните родители/старатели, возрасен сторител, вработените, другите ученици и возрасни засегнати од насилството, а врз основа на раса, боја на кожа, национално или етничко потекло, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, други видови уверувања, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус, или кој било друг основ.

Примената на овој принцип не го спречува училиштето да ги земе предвид карактеристиките на ученикот, карактеристиките на неговите родители/старатели и

мотивот за насилството и врз нивна основа да донесува одлуки и да спроведува соодветни мерки за превенција и заштита од насилство, а мерките и пристапот да ги приспособи на специфичните потреби и околности на секој ученик. Напротив, различностите придонесуваат кон различен степен на ранливост на насилство, различно доживување на насилството, различни последици и реакции на насилството, кои училиштето мора да ги има предвид.

Училиштето не смее да донесува одлуки во врска со заштитата од насилство засновани врз стигма и предрасуди. Училиштето не смее да ги перпетуира и да ги зацврстува стигмата и предрасудите врз која било основа, во ниту една сфера од своето дејствување, а особено при спроведувањето на ова Упатство. Стигмата и предрасудите доведуваат до дискриминација, а многу често ја зголемуваат ранливоста на насилство или се директна причина за насилството. Превенцијата на насилството се спроведува преку мерки и активности за намалување на стигмата и предрасудите кон различните категории ученици, а особено кон учениците Роми, припадниците на помали етнички заедници, учениците со попреченост, девојчињата, ЛГБТИ учениците, сиромашните или други категории на маргинализирани ученици.

2.3. Почитување на правото на самоопределување

При спроведувањето на ова Упатство училиштето го почитува правото на самоопределување на ученикот. Секој ученик има право на самоопределување во врска со неговиот личен идентитет, поврзан со религијата, верското и политичкото уверување, националната или етничката припадност, родот, сексуалната ориентација и родовиот идентитет. Училиштето не смее да се вмешува, да го преиспитува, да се обидува да го промени или да го осудува ученикот за неговиот избор поврзан со самоопределувањето.

2.4. Учество

При спроведувањето на ова Упатство училиштето е должно да ги вклучува сите засегнати страни, пред сè учениците жртви, учениците сторители, учениците сведоци на насилството, кој било друг ученик или возрасен засегнат од насилството, родителите или старателите. Секогаш кога ќе се процени дека има потреба, училиштето ќе вклучи претставници од други институции, како центар за социјална работа, здравство, полиција, јавно обвинителство, локалната самоуправа, како и надворешни експерти од одредена област или претставници од здруженија на граѓани кои имаат знаења и експертиза за спречување и заштита од насилство.

Во случаи во кои училиштето проценува дека вклучувањето на родителите/старателите или која било друга страна е спротивно на интересот на детето или со нивното вклучување може да се случи виктимизација, директен ризик

или зголемување на ризикот од која било форма на насилство, училиштето нема да ги вклучи родителите/старателите. За оваа одлука училиштето ќе го извести Центарот за социјална работа, а понатамошните мерки и активности ќе се спроведат во консултација и соработка со службите за социјална и детска заштита.

Мислењето, желбите и потребите на учениците жртви се најважни при донесувањето одлуки и спроведувањето на мерките и активностите за заштита од насилство. Училиштето е должно да го вклучи ученикот жртва во донесувањето на одлуки и да му ги објасни на разбирлив начин, соодветен за возраста, зрелоста и капацитетите на ученикот сите одлуки, можности, постапки и последици.

2.5. Приватност

Секое дете има право на приватност. Училиштето ја почитува приватноста на учениците при спроведувањето на ова Упатство.

Училиштето не смее да го изложи ученикот на самоволно или незаконско вмешување во приватниот и семејниот живот, неговиот дом или неговите лични преписки, како ни на напади на неговата чест, углед и достоинство.

Училиштето е должно да разговара во приватни простории со учениците при спроведувањето на мерките за заштита на ученик жртва и мерките за промена на однесувањето на учениците сторители. При одлучувањето и спроведувањето на овие мерки ќе се вклучат само неопходните лица, во согласност со ова Упатство.

2.6. Доверливост

Сите информации поврзани со случајот на насилство, жртвата и сторителот, како и информациите на другите страни засегнати од насилството се доверливи.

Секој вработен во училиштето, или други стручни лица, кои имаат какви било информации за случајот на насилство, имаат обврска да ги чуваат и не смеат да ги споделуваат со лица кои не се вклучени во овозможувањето заштита и поддршка.

Училиштето може да ги известува медиумите за случаи на насилство, во обем и на начин на кој ќе се заштитат личните податоци на сите вклучени и засегнати од случајот, согласно одредбите од Законот за заштита на личните податоци. При информирањето на медиумите училиштето е должно да обезбеди согласност од жртвата, освен во случаите во кои медиумите веќе знаат за случајот и бараат информации од училиштето.

Училиштето е должно да му објасни на разбирлив начин согласно со возраста, зрелоста и капацитетите на ученикот, што значи доверливоста и кои се другите лица

со кои ќе биде споделена информацијата, нивната улога и обврски во понатамошните постапки, мерки и активности.

Вработениот на кој ученикот му се доверува за насилството не смее да гарантира апсолутна доверливост на ученикот доколку процени дека информациите за случајот на насилство треба или има обврска да ги сподели со други лица, надлежни за овозможување заштита и поддршка.

2.7. Жртвата не е виновна

Училиштето не смее да создава атмосфера во која жртвата на насилството или нејзините родители/старатели се обвинува/ат за насилството.

Училиштето презема соодветни мерки на обезбедување за да осигури дека ученикот нема да стекне впечаток дека со пријавување на насилството создава проблеми во училиштето. Овие мерки подразбираат комуникација со ученикот со смирен тон и постојано вербално уверување дека е исправно што пријавил и дека тоа е од голема помош за училиштето, објаснување на значењето на пријавувањето насилство и негативните последици од премолчувањето и слично.

При давањето заштита и поддршка на жртвата, училиштето ги уважува и им дава легитимитет на личните доживувања на жртвата, без да се повикува на факти кои изгледаат како очигледни.

Активностите и мерките за заштита на ученикот жртва на насилство не смеат да резултираат со виктимизација, исклучување или изолирање, непосреден ризик или зголемен ризик на кој било вид насилство за жртвата.

Дури и во случаите во кои ќе се утврди дека обвинетиот не го сторил насилството, жртвата не смее да се обвинува дека лажела или дека не требала да пријави.

Доколку сторителот е ученик, училиштето ќе донесе одлуки поврзани со мерките и активностите кон сторителот засновани врз разбирање и информираност за условите, карактеристиките и контекстот во кој живее ученикот сторител.

2.8. Пропорционалност

Училиштето презема пропорционални мерки и активности во врска со превенцијата и заштитата од насилство.

Пропорционалност означува дека мерките на заштита и поддршка кон жртвата ќе бидат целисходни и сразмерни на последиците од насилството. Мерките што се премногу заштитнички можат да придонесат кон обележување на жртвата како таква во околината, дополнително намалување на самовербата и губење на

социјалните контакти, кои во одредени случаи се клучна поддршка за да може жртвата да ги надмине последиците од насилството.

Пропорционалноста означува дека мерките кои ќе се преземат кон ученикот сторител ќе бидат целисходни и сразмерни со сериозноста на насилството и последиците кон жртвата. Мерките кон ученикот сторител имаат за цел превенција од повторување на насилството и ресоцијализирање преку психо-социјална поддршка, едукација и влијание врз факторите што придонеле за насилното однесување. Педагошките мерки се спроведуваат исклучиво во согласност со Законот за основното образование и само во случаите кога другите мерки и активности не дале резултати.

2.9. Информираност

Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието и основните училишта ќе ги информираат учениците, родителите, локалната самоуправа, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Министерството за внатрешни работи, Јавното обвинителство и здруженијата на граѓани за содржината на ова Упатство.

При уписот на ученици, училиштето е должно да ги информира родителот/старателот и ученикот, на разбирлив начин соодветен на возраста и зрелоста, за содржината на ова Упатство.

Училиштата се должни да го постават ова Упатство на своите веб-страници, заедно со другите релевантни документи и материјали за спречување и заштита од насилство над учениците.

При овозможувањето на заштитата и поддршката на ученикот жртва, вработениот во училиштето ќе го информира ученикот за одредбите од ова Упатство, како и за сите останати постапки, можности и последици, на разбирлив начин, соодветен на возраста и капацитетите на ученикот. Доколку вработениот не го знае одговорот на некое прашање, не смее да му дава неточни или непроверени информации на ученикот. Вработениот ќе го провери одговорот и дополнително ќе го информира ученикот.

Секогаш кога е можно и соодветно, а во согласност со принципот на најдобар интерес на детето и принципот на учество, училиштето ќе се труди да овозможи ученикот да донесе одлуки засновани врз информираност.

2.10. Стручност и одговорност

Секој вработен во училиштето може да се најде во улога на прво лице на кое ученикот му се доверува за насилството. Училиштето ќе се осигури дека вработените во училиштето, а особено наставниците и стручните соработници, ги имаат потребните вештини, знаења и вредности за да овозможат соодветна заштита и поддршка, како и донесување на одлуки засновани врз знаења и факти во согласност со современите научни сознанија за превенција и заштита од насилство.

Училиштето, во соработка и со поддршка од Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието, води сметка сите вработени, а особено наставниците и стручните соработници, да имаат соодветни компетенции, знаења, вештини и вредности за соодветно да даваат заштита и поддршка во случаите на насилство, во согласност со законите и подзаконските акти за компетенции на кадарот.

Училиштето, согласно ова Упатство и согласно внатрешната хиерархија и поделба на работните задачи, е одговорно за ефикасен и ефективен одговор во случаите на насилство, можните последици што можат да настанат при немање ваков одговор или пак од необрнување должно внимание на случаите на насилство. Сите одлуки донесени од училиштето и вработените, а поврзани со мерките и активностите за поддршка и заштита од насилство, мора да се оправдани или оправдливи и во согласност со принципите од ова Упатство, позитивните прописи, стручноста и современите знаења од областа.

2.11. Должно внимание

Училиштето е должно да постапува со должно внимание при спроведувањето на ова Упатство, односно при воочувањето на насилството, интервенциите за негово спречување, заштитата на ученикот жртва и мерките за промена на однесувањето на ученикот сторител.

Принципот на должно внимание означува обврска на училиштата да се однесуваат со потребното внимание и грижа во спроведувањето на мерките и активностите за превенција и заштита од насилство, кое би можело да се очекува од разумно, претпазливо и одговорно лице, со свесност за последиците и можните ризици од (не)преземањето на конкретни мерки и дејства.

2.12. Забрана за непотизам и корупција

Училиштето и вработените при спроведување на ова Упатство дејствуваат независно, непристрасно и самостојно, во согласност со ова Упатство и останатите позитивни прописи.

При спроведувањето на ова Упатство се почитуваат одредбите од Законот за спречување корупција и судир на интереси. Секој вработен во училиштето е должен да ги пријави сознанијата за прекршувањето на Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси до го пријави во Државната комисија за спречување на корупцијата.

Ниту еден вработен во училиштето при спроведување на мерките и активностите за спречување и заштита од насилство не смее да дејствува и/или да се воздржи од дејствување, под влијание на примена корист од каков било вид или ветување за примање на корист.

Доколку вработен во училиштето кој одлучува за и спроведува мерки и активности за заштита од насилство, има судир на интереси, должен е да го изјави тоа и да се из земе од тимот. Под судир на интереси се подразбира состојба во која вработеното лице има приватен интерес што влијае или може да влијае врз непристрасното вршење на неговите должности за превенција и заштита од насилство.

3. Видови насилство

Под насилство се подразбираат сите форми на физичко, психичко, емоционално, социјално, сексуално и кибернасилство, повреди или злоупотреба, занемарување или несовесно постапување, малтретирање или експлоатација.

За насилство зборуваме кога некој намерно ќе повреди и ќе направи другиот да се почувствува непријатно, загрозено или повредено.

3.1. Злоупотреба

Злоупотребата претставува насилство што се повторува често врз истата личност.

Злоупотреба во училиштен контекст претставува сè што некој поединец или институција прави или не прави, што директно влијае или индиректно му наштетува на ученикот или ја намалува можноста за безбеден и здрав развој и го доведува до чувство на немоќ, нерамноправна и зависна позиција од некој поединец/институција.

3.2. Занемарување

Занемарување или негрижа значи неуспех да се задоволат физичките и психолошките потреби на ученикот, да се заштити од опасност, или да се даде медицинска грижа, регистрација во книгата на родени или други услуги, кога оние кои се одговорни за грижата за учениците имаат средства, знаење и пристап до услугите за да го сторат тоа. Занемарувањето се разликува од сиромаштија, кога родителите/старателите, и покрај најдобрата желба, не се во состојба да му го дадат на ученикот она што му е потребно за неговиот развој. Занемарувањето вклучува:

- Физичко занемарување: неспособност да се заштити ученикот од повреди, преку недоволен надзор, неможност да му се обезбедат основните потреби, вклучувајќи: соодветна храна, засолниште, облека и основна медицинска нега;
- Психолошко или емоционално занемарување: односно недостиг на емоционална поддршка и љубов, хронично невнимание и запоставување на ученикот;
- Занемарување на физичкото или менталното здравје на ученикот: недавање на основна медицинска грижа;
- Образовно занемарување: непочитување на законите кои бараат старателите да им обезбедат образование на учениците преку редовна настава во училиште или на друг начин; и
- Напуштање.

Занемарување во училиштен контекст претставува негрижливо постапување, односно пропусти и недоволна насоченост и посветеност на возрасните/вработените во училиштата, родителите/старателите и одговорните служби во однос на учениците, односно неможност да одговорат на нивните основни развојни потреби и барања. Ова подразбира занемарување на основните услови за сместување, безбедност и сигурност на ученикот, занемарување на правилниот надзор и заштита од повреди, недавање на соодветна нега и здравствена грижа, несоодветна исхрана, запоставување на емоционалните потреби на ученикот, образовно и воспитно занемарување.

3.3. Експлоатација

Експлоатацијата на ученици се однесува на искористување на ученикот и/или на неговата работна сила од страна на родителите или старателите, или на трети лица во кои ученикот има доверба, а во корист на други лица или институции. Тоа опфаќа и киднапирање и продажба на ученик заради работна или сексуална експлоатација. Последици од експлоатација се нарушување на физичкото и менталното здравје, нарушување/прекинување на образовниот процес, како и попречување на моралниот, социјалниот и емоционалниот развој на ученикот.

3.4. Физичко насилство

Физичкото насилство претставува однесување во кое преку употреба на физичка сила и со или без други средства се посегнува по телото на ученикот. Физичкото насилство може да има фатален и/или нефатален исход, а се однесува на:

- физичко малтретирање меѓу учениците или од страна на возрасен, и

- секое физичко казнување и сите други облици на тортура, сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување.

Телесното казнување претставува користење на физичка сила со цел да се предизвика одреден степен на болка или непријатност, колку и да е мала. Повеќето од казните вклучуваат удирање шлаканици или плескање со рака, или примена на камшик, стап, појас, чевли, клучеви, дрвена лажица или др. Но, исто така, може да вклучи, на пример, клоцање, тресење или фрлање на ученикот, гребене, штипење, гризење, влечење за коса, тегнење за уши, каснување, принудувајќи ги учениците да останат во непријатни положби (држење на рацете кренати или стоење на една нога), потоа палење, нанесување изгореници или принудно голтање.

Учениците со попреченост можат да бидат предмет на посебни форми на физичко насилство, какви што се:

- Присилна стерилизација, особено на девојчиња;
- Насилство во маскирана форма како третман (на пример, електроконвулзивна терапија – ЕКТ, и електрични шокови кои се користат како „аверзивен третман“, кој всушност служи за контрола на однесувањето на децата); и
- Намерно нанесување на повреда врз ученик која резултира со попреченост, со цел да ги искористат како питачи на улица или на други места.

3.5. Психичко и емоционално насилство

Психичкото насилство претставува психолошко малтретирање, вербална злоупотреба и емоционална злоупотреба или занемарување, кое може да вклучува:

- Сите форми на постојани штетни интеракции со учениците, на пример, кажување или посочување дека се безвредни, несакани, непосакувани, загрозени или дека вредат само за задоволување на потребите на другите;
- Заплашување, тероризирање и закани, искористување, отфрлање, игнорирање и изолирање;
- Негирање на емотивната реакција на ученикот, занемарување на неговото ментално здравје, на медицинските и образовните потреби;
- Навредување, понижување, омаловажување, исмевање и повредување на чувствата на ученикот;
- Изложеност на семејно насилство;
- Ставање во самица, изолација или ставање во ќош или ходник како начин на казнување;
- Психолошко малтретирање од возрасни или други ученици, вклучително и преку информатичко-комуникациски технологии – ИКТ, како што се мобилните телефони и Интернет (познато како „кибернасилство“).

Емоционално/психолошко насилство претставува такво однесување кое доведува до моментално или трајно загрозување на психичкото и емоционалното здравје и достоинството на учениците. Се однесува и на ситуации во кои има пропусти за обезбедување на адекватна и поддржувачка средина за здрав емоционален и социјален развој во согласност со потенцијалите на ученикот.

Емоционалното насилство во училиштето опфаќа постапки со кои се врши етикетирање, игнорирање, навредување, уцена, обраќање со погрдни имиња, потценување, озборување, исмевање, неприфаќање, изнудување, манипулирање, заканување, застрашување, ограничување на движењето на ученикот, како и други облици на непријателско однесување.

3.6. Социјално насилство

Социјалното насилство ги вклучува следните облици на однесување: одвојување на ученикот од другите врз основа на различноста, доведување во позиција на нерамноправност и нееднаквост, дискриминација, недружење, игнорирање и неприфаќање по која било основа, исклучување од групата и изолација.

3.7. Сексуално насилство

Сексуалното насилство претставува вербално, физичко или симболичко однесување од сексуална природа со кое ученикот сексуално се вознемирува, наведува или принудува на учество во активности од сексуална природа кои ученикот не ги сака, не ги разбира или нема постигнато соодветно ниво на психо-социјален развој за да може да даде согласност. Сексуалната злоупотреба и експлоатација вклучуваат:

- Поттикнување или присила на ученик да се ангажира во каква било незаконска или психолошки штетна сексуална активност;
- Употреба на ученикот во комерцијална сексуална експлоатација;
- Употреба на ученикот во аудио или визуелни слики за детска сексуална злоупотреба;
- Детска проституција, сексуално ропство, сексуална експлоатација за патувања и туризам, трговија со луѓе (во и помеѓу земји) и продажба на ученик за сексуални цели и присилен брак.

Многу деца доживуваат сексуална виктимизација која не е придружена со физичка сила или контрола, но која сепак е психолошки наметлива, искористувачка и трауматична.

3.8. Врсничко насилство (булинг)

Врсничкото насилство (булинг) претставува збир на намерни негативни постапки, задавање или настојување да се зададе повреда или друг вид на непријатност и штета на друг ученик/ци. Овие постапки се подолготрајни и насочени кон ист ученик/ученичка или група на ученици од страна на еден ист ученик/ученичка или група на ученици. Булингот како поим означува агресија на еден кон друг ученик, најчесто на посилниот кон послабиот, при што напаѓачот и нападнатата страна може да биде поединец или група. Булингот може да се манифестира како физичко, психолошко или емоционално, социјално или сексуално насилство.

3.9. Кибернасилство

Кибернасилството претставува облик на малтретирање и вознемирување преку користење на компјутер, мобилен телефон или слични уреди. Тоа подразбира праќање на навредливи, деградирачки и непосакувани СМС- и ММС-пораки, фото и видеоклипови, праќање на имејл, чет, блогови (место каде што се случува директна комуникација на лица со размена на информации, мислења, активности и сл.), вознемирување преку телефонски повици, посетување на веб-страници со несоодветни содржини, онлајн радикализација, виртуелно сексуално насилство во видеоигри, насилство преку користење на социјалните мрежи какви што се ТикТок, Снепчет, Инстаграм, Фејсбук, Вајбер, Скајп и слични апликации.

3.10. Насилство мотивирано од омраза или предрасуди

Сите видови насилство можат да бидат мотивирани од омраза или предрасуди поврзани со личните карактеристики на ученикот жртва, на неговите родители/старатели, браќа/сестри или други членови на неговото семејство или негови другари, какви што се род, родов идентитет, сексуална ориентација, раса, боја на кожа, етничка и национална припадност, религија или верување, политичко убедување, попреченост или која било друга основа.

Родово заснованото насилство во училиштата се препознава во форма на сексуално, физичко или психолошко насилство што се одржува како последица на родовите норми и стереотипи и нееднаквата динамика на сили (дистрибуција на моќ) помеѓу различните позиции на мажот и жената во општеството.

Родово заснованото насилство се појавува и во интимните партнерски врски на учениците, кои најчесто почнуваат од основно училиште. Партнерското насилство кон ученичките се манифестира со забранување или контрола на движењето, изолирање од социјалниот круг, љубомора, уценување и забранување девојчето да се облекува како што сака и друго.

При спроведувањето на мерките и активностите за превенција и заштита од насилство, училиштето има обврска да препознае доколку насилството е мотивирано од омраза и предрасуди, континуирано да дејствува превентивно преку едукација, отворено разговарање и дебатирање за предрасудите, обезбедување на безбеден простор за разговор на табу-теми, поттикнување на критичко размислување и медиумска писменост со цел стекнување демократски вредности и формирање ставови засновани врз факти и научни докази.

3.11. Видовите насилство и возраста

Видовите насилство варираат со возраста, така што насилството се манифестира различно на секоја возраст. Така, психолошкото малтретирање има тенденција да се зголемува со возраста, додека физичкото насилство има тенденција да опаѓа.

Училиштето ја има предвид возраста на жртвите и на сторителите во случаите на насилство. Активностите и мерките за превенција и заштита од насилство мора да бидат приспособени на возраста на учениците и на различните развојни предизвици и ризици што ги носи возраста.

3.12. Обрасци на насилничко однесување наспроти инциденти

Насилството може да се појави во форма на изолиран инцидент кој нема заднина во претходно насилничко однесување. Но најчесто насилството се повторува или трае подолг период, преку опстојување на обрасци на насилничко однесување, кои повремено манифестираат инцидент на насилство. Изолираните инциденти на насилство се покарактеристични за учениците од помала возраст и се манифестираат преку еднократно физичко насилство.

Училиштето мора да биде насочено кон обрасците на насилничкото однесување, што се користат во подолг временски период, некогаш и со генерации, наспроти исклучиво насочување на мерките и активностите кон изолирани инциденти. Ова во никој случај не значи дека училиштето нема соодветно да реагира на инцидент на насилство, туку дека со промената на обрасците на насилничкото однесување долгорочно се намалува насилството во училиштето, а тоа бара многу повеќе внимание и работа на училиштето. За разлика од обрасците, инцидентите на насилство можат да се намалат, но секогаш ќе постојат, за што е потребен ефикасен одговор.

Обрасците сведочат за она што е стекнато, научено, како норма и вредност, поради што насилството често останува непознаено. Пример за насилен образец е контролата во интимните релации, преоблечена во „љубов“, „грижа“, „заштита“ и слично.

Со цел отстранување на обрасците на насилничко однесување, училиштето е должно континуирано да спроведува превентивни активности.

3.13. Поделба на насилството по нивоа

Во прилог 1 видовите насилство се поделени на три нивоа, во три табели. Поделбата по нивоа во табелите служи како патоказ при одредување на мерките кои се спроведуваат во фазата на интервенција. Поделбата по нивоа во ниту еден случај не значи дека насилството од прво или второ ниво, особено ако се повторува, не може да биде еднакво сериозно. Доколку преземањето дејства согласно поделбата на насилството по нивоа би довела до прекршување на основните и фундаментални принципи од глава 2, предност се дава на принципите, согласно процената на училиштето.

3.14. Ученик жртва и ученик сторител

Секој ученик во одредени околности може да биде жртва или сторител на насилство.

Секој случај на насилство е различен и сите ученици се различни во своите карактеристики, потреби, вредности и желби. Училиштето е должно за секој случај на насилство засебно да одлучува и да ги земе предвид околностите во кои се случило и личните карактеристики на жртвата и на сторителот.

Во продолжение се наведени најчести карактеристики на учениците жртви и учениците сторители, со цел училиштата полесно да препознаваат насилство и да обрнат посебно внимание на учениците со долунаведените карактеристики. Ова секако не значи дека во секој случај на насилство ќе се појават овие карактеристики кај учениците жртвите и учениците сторителите.

3.14.1. Ученик жртва

Ученици кои најчесто се изложени или можат да бидат изложени на насилство се:

- ученици кои имаат ниска самодоверба и самопочит, што се воочува и физички (премногу се слаби или премногу крупни, ниски, деца со хронични здравствени проблеми, деца кои употребуваат различни помагала како очила, протези итн.),
- девојчиња, како ученици под зголемен ризик од родово засновано насилство,
- ЛГБТИ ученици или ученици чии родители се ЛГБТИ,
- ученици со попреченост или со посебни образовни потреби,
- ученици од различни немнозински етнички, религиски или социјални групи,
- ученици кои се надарени,
- нови ученици во паралелката,

- ученици кои немаат родители, живеат во еднородителски семејства или други форми на неконвенционални семејства,
- ученици кои се посиромашни од останатите, и слично.

Учениците жртви се најчесто пасивни, срамежливи, тивки и анксиозни, емоционално пречувствителни, лесно заплачуваат и се повлекуваат во себе, плашливи се и за нив се знае дека нема да возвратат, ќе се повлечат ако некој ги нападне. Тие не се агресивни, но ако подолг период се изложени на насилство, стануваат раздразливи и можат да возвратат.

3.14.2. Ученик сторител

Учениците кои е најмногу веројатно да сторат насилство:

- се однесуваат агресивно кон родителите, другите ученици, наставниците,
- имаат потреба да доминираат, односно сакаат да владеат над другите и да ја покажуваат својата моќ така што на ваков начин бараат внимание и признание,
- сметаат дека се подобри и повредни од другите,
- не прифаќаат неуспех, не се толерантни, не прифаќаат различности,
- и самите биле жртви или сведоци на насилство во домот, околината или училиштето.

Учениците сторители на насилство често сакаат да ги контролираат другите преку физичко напаѓање или омаловажување; импулсивни се и манипулативни, често имаат потреба за стекнување материјална корист.

Учениците кои се однесуваат насилно имаат изразени тешкотии да сочувствуваат со другите и не можат да разберат како се чувствува ученикот кој трпи насилство. Овие ученици имаат тешкотии да ги предвидат, да ги разберат причината и последицата од своето однесување и не можат да прифатат одговорност за своите постапки. Секогаш се водени од желбата да ги задоволат сопствените потреби, водејќи се од принципот „овде и сега“, и одложувањето за нив претставува голем напор и разочарување. Зад оваа слика на супериорност често се крие несигурност, сомнеж во сопствените вредности и ниска самопочит, па агресивноста е одбрана и прикривање на својата внатрешна слабост. Насилното однесување на овие ученици често се манифестира преку бес, презир и омраза, што се во функција на одбрана од внатрешната напнатост, несигурност, потиштеност и депресивност, кои често се последица од случувањата во домот, односно средината во која ученикот живее.

Момчињата можат да се најдат во улога на сторители поради притисокот и очекувањата на средината да се однесуваат согласно родовите улоги, т. е. „како

вистински мажи“, да бидат доминантни, агресивни и да не прифаќаат „не“ како одговор.

4. Превенција од насилно однесување и спречување на насилство

Превенцијата од насилното однесување и спречувањето на насилството во училиштата претставува збир на мерки и активности кои имаат за цел создавање безбедно, сигурно и заштитено опкружување, развивање и негување на атмосфера на соработка, почитување на различностите, конструктивна комуникација и следење на одредени правила на однесување во рамките на воспитно-образовните активности, развивање на вештини за препознавање и ефикасно реагирање во ситуации на насилство.

Мерките и активностите за спречување на насилство се спроведуваат преку:

- Статутот на училиштето и интерен акт на училиштето за забрана на насилничко и дискриминаторско однесување (куќен ред, протокол, правила на однесување и/или интерна политика и сл.);
- Зајакнување на капацитетите, улогата и надлежностите на вработените во училиштето во спроведување на мерки и активности за спречување и заштита од насилство;
- Едукација и подигање на свеста кај учениците;
- На кој било друг начин на кој ќе одлучи училиштето, согласно потребите и законската рамка.

4.1. Статут и интерен акт на основните училишта за забрана на насилничко и дискриминаторско однесување

Секое училиште е должно во статутот да предвиди одредби за превенција и заштита од насилство, како и донесување на интерен акт со кој детално се пропишува начинот на однесување во училиштето, мерките за заштита и превенција од насилство и одговорностите на вработените, учениците, родителите/старателите и сите други фактори во спречувањето и заштитата од насилство.

Секое училиште е должно да усвои одредби во постојниот интерен акт (како, на пример, во куќниот ред) или да усвои засебен интерен акт (на пример, политика, правила на однесување или протокол за спречување на насилство и дискриминација) со кои го пропишува начинот на однесување на учениците, вработените, родителите/старателите и членовите на телата на училиштето поврзани со забрана за насилство, злоупотреба, занемарување и дискриминација и нивните одговорности и надлежности.

Одредбите мора да бидат јасни, прецизни и сеопфатни, да ги предвидат различните видови на насилство, да ги опфатат сите сегменти од училишниот живот и прецизно да пропишуваат кое однесување е забрането и кои се последиците од насилничкото и дискриминаторското однесување.

Делот од одредбите кој се однесува на учениците мора да биде приспособен по возрастни групи на учениците, напишан на јазик на кој можат да го разберат и применат. Училиштето е должно да го преведе интерниот акт на сите јазици на кои се реализира наставата во училиштето.

Училиштето е должно да одреди лице, од редот од стручните соработници, задолжено за спроведување на интерниот акт, а неговото име да го вклучи во одредбите со контакт-информации. Ова лице може да биде исто со контакт-лицето за пријавување насилство.

При подготовката на одредбите училиштето е должно да ги вклучи и да ги земе предвид мислењата на учениците, родителите/старателите, наставниците, стручните соработници и членовите на телата во училиштето.

Училиштето е должно интерниот акт, заедно со ова Упатство, да го објави на својата веб-страница.

Одделенскиот раководител/раководител на паралелката е должен да го претстави интерниот акт и ова Упатство на часот на одделенската заедница, веднаш по почетокот на учебната година, на начин приспособен за возраста на учениците, преку дискусија и интерактивни вежби и размена на мислења.

Училиштето е должно редовно, а најмалку еднаш во четири години, да го ажурира интерниот акт, согласно со потребите на сите лица вклучени во училишниот живот и согласно новите трендови на насилство и насилно однесување во училиштето. При ажурирањето на интерниот акт училиштето повторно организира партиципативен и консултативен процес со вработените, учениците, родителите/старателите и лицата членови на телата на училиштето.

При подготовката на интерниот акт или неговото ажурирање училиштето може да побара помош или мислење од Бирото за развој на образованието, експерти од областа или претставници на здруженија на граѓани кои работат на спречување и заштита од насилство.

4.2. Зајакнување на капацитетите, улогата и надлежностите на вработените во училиштето во спроведување на мерки и активности за спречување и заштита од насилство

Училиштето, со поддршка од Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието, локалната самоуправа и здруженијата на граѓани, работи на унапредување на капацитетите на вработените во училиштето за спречување и заштита од насилство.

Директорот на училиштето во соработка со стручните соработници спроведува континуирани обуки, а најмалку двапати годишно, за спречување и заштита од насилство. Училиштето ги приспособува обуките на моменталните знаења, капацитети и потреби на вработените во училиштето. За реализација на обуките училиштето може да соработува со надворешни експерти, образовни институции и здруженија на граѓани.

Препорачливо е училиштето да ги спроведува следните обуки:

1. Најмалку една обука годишно за спроведување на ова Упатство и на интерните акти на училиштето поврзани со превенција и заштита од насилство и
2. Најмалку една обука годишно за зголемување на знаењата и вештините на наставниците за спроведување на работилници и активности меѓу учесниците за превенција од насилство и дискриминација во училиштето.

Бирото за развој на образованието е должно континуирано да им овозможува ресурси на училиштата за унапредување на нивните компетенции за спречување и заштита од насилство, како прирачници, протоколи, препораки, истражувања за состојбите, најдобри практики и други материјали засновани врз факти и современи научни сознанија.

Училиштето е должно, веднаш по засновање на работен однос, да го информира наставникот, односно стручниот соработник за содржината на ова Упатство и за обврските што ги има за негово спроведување, како и да му овозможи дополнителна едукација или информации со цел да се осигури дека вработениот ги има потребните знаења, вештини и вредности за превенција и заштита од насилство.

Во договорите за вработување на наставниците и стручните соработници училиштето е должно да внесе обврски за спречување и заштита од насилство и за спроведување на ова Упатство, како и да предвиди дека насилство кон ученик од страна на вработен во училиштето е основа за отказ. Оваа обврска се однесува на договорите за вработување склучени од стапувањето на сила на ова Упатство.

При изборот и именувањето на директори на основни училишта, Училишниот одбор ќе ги има предвид капацитетите и вредностите на кандидатите во врска со спречување и заштита од насилство.

4.3. Едукација и подигање на свеста кај учениците

Училиштето е должно континуирано да работи на едукација и подигање на свеста кај учениците во врска со спречување насилство.

При спроведувањето на активностите за спречување на насилство, училиштето треба да има предвид дека насилството е комплексен проблем кој може да се намали преку подигање на свеста и промена на вредностите и ставовите за различностите, човековите права, родовата еднаквост, ненасилна комуникација, развивање на емпатија и почитување на интегритетот и достоинството на другите.

Забрането е во училиштето да се предаваат и дистрибуираат материјали кои на кој било начин би можеле да стимулираат насилничко однесување, омраза кон различните врз која било основа (како расизам, национализам, ксенофобија, шовинизам, хомофобија и трансфобија), зацврстување на стереотипите, радикализација и негирање на правата на другите. Ваквото однесување е казниво.

Одделенските раководители и раководителите на паралелките се должни најмалку еднаш годишно, и секогаш кога има потреба, на часот на одделенската заедница да разработуваат содржини, да спроведуваат работилници, интерактивни вежби и дискусии на теми поврзани со спречувањето и заштитата од насилство, согласно потребите на паралелката.

Училиштето е должно во рамки на годишната програма за работа да планира активности за спречување и заштита од насилство, злоупотреба, запуштање и дискриминација. Во планирањето на овие активности училиштето е должно да ги вклучи наставниците, стручните соработници и учениците.

Училиштето е должно во рамки на воннаставните активности да организира активности поврзани со спречувањето и заштитата од насилство, какви што се едукација, интерактивни вежби, дискусии, врсничка едукација, посети во или од страна на институции и здруженија кои работат на спречување и заштита од насилство.

Училишните спортски клубови се должни да преземаат активности за спречување на насилството, како едукација на учениците, развивање на правила за ненасилно однесување во спортот, навивање без користење на говор на омраза и навреди и други активности согласно потребите.

Учениците во рамки на ученичкото организирање и учество, како ученичкиот парламент и ученичкото организирање на ниво на паралелка, можат да спроведуваат активности за превенција од насилство кои вклучуваат предавања, работилници, културни активности, развивање на сопствени практики и правила за постапување во

случаи на насилство, формирање на врснички групи за поддршка на жртвите на насилство и слично. Ученичкиот правобранител може да спроведува активности за спречување на насилство, да ги информира стручните соработници или наставниците за случај на насилство и да се грижи за унапредувањето на превенцијата и заштитата од насилство во училиштето. Директорот на училиштето е должен да обезбеди услови за реализирање на овие активности, како простор, технички и финансиски средства. Стручните соработници се должни да соработуваат со учениците и да ги насочуваат при спроведувањето на овие активности.

Училиштата при спроведување на активностите за превенција од насилство можат да користат материјали од програмата за сеопфатно сексуално образование кои се однесуваат на насилство и различност.

Училиштето, Бирото и Министерството ќе ги вклучат темите поврзани со спречување на насилство во концепциите и програмите на училиштата, согласно нивните законски надлежности.

5. Интервенција

Целта на интервенцијата во случаите на насилство е да се прекине насилството, да се заштити жртвата, да се спречи повторување на насилството, да се промени однесувањето на сторителот и да се влијае врз факторите кои придонеле за појавување на насилството.

Секој случај на насилство е различен и затоа за секој случај треба да се проценува поединечно кои мерки треба да се преземат, во согласност со принципите на ова Упатство.

Во продолжение, Упатството нуди насоки за мерките и активностите што треба да се преземат за заштита на учениците од насилство. Но одредбите од ова Упатство не треба да се сфатат како готови решенија, туку како рамка на дејствување.

5.1. Препознавање и пријавување на насилство

Секој е должен да пријави насилство или сомнеж за насилство над ученик, без разлика дали насилството се случило во училиштето, на патот до училиштето или во училишниот двор, во домот на ученикот или на кое било друго место.

Наставниците, стручните соработници и директорот на училиштето се должни да го препознаат насилството, во секојдневното работење да внимаваат дали во училиштето се случува насилство, дали некој ученик е жртва на насилство и дали некој ученик се однесува насилно. Доколку забележат насилство, наставниците, стручните соработници и директорот во училиштето се должни да го применат ова

Упатство. Доколку некој од вработените се сомнева во насилство, информацијата ќе ја сподели со стручните соработници и релевантни наставници (на пример, одделенски раководител/раководител на паралелката или друг наставник кој комуницира со учениците засегнати од насилството), кои понатаму ќе продолжат да ја набљудуваат состојбата или ќе продолжат со мерките за заштита од насилство.

Директорот е должен да определи контакт-лице за пријавување насилство и негов заменик од редот на стручните соработници (психолог, педагог, социјален работник, специјален едукатор и рехабилитатор, социолог). Името и информациите за контакт на лицето ќе се објават во интерниот акт од поглавјето 4.1., на видливи места во училиштето и на веб-страницата на училиштето. Директорот ќе ги назначи лицата од стручните соработници за кои проценува дека имаат најдобра комуникација со учениците, најдобри вештини и вредности за спречување и заштита од насилство и кои уживаат доверба кај учениците. Се препорачува контакт-лицето да е психолог, но поважно е ова лице да има најдобри вештини, вредности и знаења за спречување и заштита од насилство. Заменикот може да се назначи и од редот на наставниците. Училиштето е должно да обезбеди секаков вид на комуникација меѓу учениците и контакт-лицето за пријавување насилство: телефон, писмена пријава, пријава по имејл или која било друга апликација која вообичаено ја користат учениците. Училиштето е должно да обезбеди службен телефон и е-адреса на контакт-лицето, кои ќе се користат исклучиво за пријавување на насилство и комуникација поврзана со случаите на насилство.

Училиштето е должно да обезбеди и анонимно пријавување на насилство, преку поставување на кутија за пријави, соодветно обележување на кутијата и информирање на учениците дека на таков начин можат анонимно да пријават насилство. Препорачливо е кутијата да служи и за друг вид на пријави, како пофалби и критики, со цел да се осигури анонимноста, за да не се случи учениците кои ставаат пријави во кутијата да бидат обележани како жртви на насилство или пак да се соочат со дополнително насилство од сторителот. Контакт-лицето за пријавување насилство е должно да ја отвора кутијата најмалку еднаш неделно или секогаш кога има сознание дека во кутијата би можела да се најде пријава за насилство. Училиштето на својата веб-страница може да направи формулар за пријавување насилство, со можност насилството да се пријави анонимно. Контакт-лицето за пријавување насилство и заменикот треба да имаат пристап до пријавите и редовно да проверуваат дали е пристигната пријава.

Учениците, ниту кое било друго лице кое пријавува насилство, не се должни да го пријават насилството кај контакт-лицето за пријавување насилство или неговиот заменик за да почне да се применува ова Упатство. Вработениот до кој стигнала

информацијата или пријавата за насилство е должен да го информира контакт-лицето за пријавување насилство и заедно со него да одлучи каков вид на мерки за заштита ќе се спроведат.

Доколку ученикот жртва директно пријавува насилство на вработен во училиштето, треба да се земе предвид дека жртвата го избрала тој вработен бидејќи најмногу му верува, па затоа тој вработен треба да остане вклучен во мерките за заштита и да продолжи да комуницира со ученикот жртва. Во одреден момент ученикот жртва треба да се праша дали сака да продолжи да комуницира со тој вработен или сака да се назначи друго лице.

Вработените во училиштето внимаваат на следните знаци кои можат да се појават кај учениците, поврзани со насилството:

- На физички и физиолошки план

Траги од различни повреди, модринки, лузни, изгореници, исекотини, искината облека, запуштен и неуреден изглед, скршени односно искинати работи, проблеми со исхраната, болки во стомакот, главоболки, повраќање, скршеници, проблеми со спиењето (несоница или претерано долго спиење).

- На емоционален план

Плачливост, повлеченост, односно претерана активност, раздразливост, појава на невообичаени и претерани стравови, агресивно и автодеструктивно однесување, молчаливост, невообичаена говорливост, гледање во „празно“, ноќни кошмари, консумирање алкохол/наркотици, страв да се остане сам, страв од дружење со други луѓе, ноќно мочање во постела, лажење, грицкање нокти, нарушување на говорот и др.

- Однесување во училиште/дома

Значајно намалување на училишниот успех, појава на неоправдани изостаноци, исчезнување на работи (мобилен телефон, предмети од облека, чанти/ранци, тетратки, пари...), немање концентрација за учење, доцнење, избегнување на одговорности, неносење домашни задачи, избегнување или неучествување во разновидни активности, невообичаени начини на играње (кај помалите деца), избегнување на физички допир, силен страв од возрасни, манифестен страв од враќање дома или од одење во училиште, избегнување да се користи мобилен телефон или сличен уред или негово пречесто користење (кај кибернасилството) и сл.

Некои наведени облици на однесување, поединечно или во одредена мера, може да бидат природни или развојни реакции. Важно е да се обрне внимание на

екстремностите, зачестеноста, времетраењето и повторувањето, како и на комбинацијата на поединечните симптоми.

5.2. Прекинување на насилството

Начинот на прекинување на насилството зависи од видот на насилство, бројот на ученици вмешани во него и нивната возраст.

Вработените се должни веднаш да го прекинат насилството. Запирањето на насилството е обврска на секој вработен кој ја добил информацијата за случајот или бил сведок на насилството.

Доколку станува збор за посериозна форма на насилство (како, на пример, тепачка во која учествуваат поголем број ученици, физичко насилство во кое учениците употребуваат нож или друго оружје), а вработените проценуваат дека не можат сами да го сопрат, веднаш ќе повикаат полиција.

Доколку сторител на насилството е возрасен, без разлика дали станува збор за друг вработен во училиштето, трето лице или родител, училиштето има обврска да повика полиција и/или центар за социјална работа. Доколку сторителот е вработен во училиштето, директорот е должен да го прекине работниот однос, а дотогаш да изрече привремена мерка отстранување од работа на работникот до донесување на одлука за отказ на договорот за вработување, согласно Законот за наставници и стручни соработници во основните и средните училишта, Законот за основното образование, прописите од областа на вработените во јавниот сектор и општите прописи за работните односи. Доколку вработениот сторител на насилство врз ученик, со извршувањето на насилството, сторил кривично дело, директорот е должен да повика полиција.

Во случаите кога вработените се сомневаат дека некој ученик е жртва на каков било вид насилство, без разлика каде се случува и без разлика кој е потенцијалниот сторител, вработените се должни да го информираат контакт-лицето за пријавување насилство, по што контакт-лицето разговара со ученикот и/или со други лица кои би можеле да имаат сознанија. Наставниците и стручните соработници разговараат и со родителите, освен во случаите кога разговорот со родителот не е во најдобар интерес на детето, на пример, кога постои сомнеж дека родителот е сторител или на друг начин одговорен за насилството, или пак вмешувањето на родителот би можело да предизвика насилство врз ученикот. Во овие случаи секогаш е препорачливо да се повика Центар за социјална работа.

Доколку станува збор за насилство кое се случило во домот на ученикот или на друго место, а вработените ја добиле информацијата преку видливи знаци на телото на

ученикот и согласно неговото однесување, вработениот кој тоа го забележал го известува контакт-лицето за пријавување насилство, кое во соработка со останатите стручни соработници и релевантни наставници можат да разговараат со ученикот или со други лица со цел да добијат попрецизни информации. Овие случаи училиштето е должно да ги пријави во Центарот за социјална работа.

5.3. Смирување на ситуацијата

Откако насилството е прекинато, вработените преземаат мерки за смирување на ситуацијата. Во оваа фаза, вработениот кој го прекинал насилството задолжително го информира и го вклучува контакт-лицето за пријавување на насилство, кое ја води оваа фаза.

Кога станува збор за инцидент на насилство, без значајни последици, кој се случува првпат како наведените во табела бр. 1, вработениот кој го прекинал насилството не е обврзан да го повика контакт-лицето за пријавување насилство туку сам треба да ја смири ситуацијата. Во случај да процени дека не може самостојно да влијае или ситуацијата почнува повторно да ескалира, ќе го повика контакт-лицето.

Кога станува збор за инцидент на насилство од табела 1, кој се повторува, или за насилство од табелите број 2 и 3, вработениот е должен да го повика контакт-лицето.

Контакт-лицето за пријавување насилство проценува, во зависност од околностите на случајот, дали ќе повика и вклучи други вработени во училиштето, како одредени наставници, стручни соработници и/или директорот. Контакт-лицето може да одлучи во оваа фаза да повика и претставници од други институции, како полиција, Центар за социјална работа, здравство или кое било друго лице кое согласно експертизата и службената положба може да помогне во смирување на ситуацијата. Кога станува збор за случаи на насилство од табела број 3, мора да се повикаат претставници од други институции. Секогаш кога повикува други институции, контакт-лицето ќе го информира директорот, освен во случаите кога поради итност мора веднаш да се повика полиција.

Во случаите кога се вклучуваат претставници од други институции, за најголем дел од случаите е препорачливо контакт-лицето и вработените во училиштето да ги направат разговорите со учениците, наместо претставниците од другите институции кои за учениците се непознати и многу е веројатно да предизвикаат страв или вознемиреност кај учениците, особено од униформиран полициски службеник. Сепак, доколку станува збор за насилство од табела 3, особено насилство кое претставува кривично дело, прво ќе постапат претставниците од МВР, ЦСР и здравството, а потоа вработените во училиштето ќе разговараат со учениците и ќе преземаат

дополнителни заштитни мерки. Разговорите можат да се направат и наредниот ден или во првиот момент кога ќе се создадат услови.

Вклучувањето на претставници од други институции и преземањето на мерки во која било фаза од страна на други институции во никој случај не значи дека училиштето престанува да презема мерки и активности за смирување на состојбата, превенција од повторување на насилството и заштита на жртвата. Во овие случаи, контакт-лицето за пријавување насилство интензивно соработува со претставниците од другите институции, заеднички се договараат и координираат за можните мерки, ги усогласуваат мерките, меѓусебно се известуваат за ефектот од мерките, потребата од нивна измена, интензивирање и прекинување. Доколку се појави ситуација во која училиштето проценува дека мерките кои ги преземаат другите институции не се соодветни, не се во најдобар интерес на детето, или пак претставниците од другите институции одбиваат соработка, не доаѓаат и не преземаат мерки, тогаш е должно да го извести Народниот правобранител, надредени лица во министерствата или надлежните инспекторати. За овие случаи училиштето може да побара помош од здруженија кои работат на спречување и заштита од насилство или нудат бесплатна правна помош.

Во оваа фаза клучна цел е да се добијат информации за причините и факторите кои довеле до насилството, да се утврди што е можно попрецизно кој сè бил вмешан во него, колку време траело, дали се повторувало, кои се личните карактеристики на жртвата и на сторителот, кои се желбите и потребите на жртвата, да се процени можниот ефект и последици врз психо-физичкото здравје и развојот на ученикот жртва, какви се односите и врските со родителите/старателите, дали е потребно и соодветно да се информираат и да се вклучат во донесувањето на одлуки за мерките кон ученикот жртва и кон сторителот.

Овие мерки вклучуваат разговори со сите ученици вмешани во насилството, ученикот жртва, ученикот сторител и учениците набљудувачи. Разговорите со жртвата и со сторителот мора да се прават одвоено, во посебни простории и без присуство на други ученици. Приватни разговори се препорачливи и со набљудувачите, бидејќи поради динамиката на групата, страв од исклучување или осудување, набљудувачите можат да се воздржат од давање на точни информации. Разговорите ги врши контакт-лицето или друг вработен на кој жртвата му се доверила, или ученикот сам бара да разговара со друго лице. Контакт-лицето може да одлучи да вклучи и други вработени, наставници или стручни соработници во разговорите, согласно условите во кои се случил настанот. Но треба да се има предвид дека разговорите во повеќето случаи ќе бидат поуспешни доколку во нив учествуваат што е можно помал број на лица, доколку се случуваат приватно и се гарантира доверливоста. Од учениците, а

особено жртвата, не смее да се бара да го прераскажуваат случајот повеќепати, пред различни лица, или повеќепати да им се поставуваат истите прашања во знак на недоверба кон веќе дадениот одговор или како обид „да се фатат во лага“.

Кога станува збор за случаи на насилство од табела 1 кои се повторуваат, или случаи на насилство од табела 2 или 3, контакт-лицето или друго вработено лице кое разговарало со учениците, доследно, без претерување, парафразирање или изведување на сопствени заклучоци, ќе ги запише изјавите на сите ученици веднаш по завршувањето на разговорите. Додека трае разговорот, контакт-лицето или друг вработен може да запишува белешки, но не и да ги пишува целосно изјавите, бидејќи неопходно е посветено да го води разговорот, а вниманието да му остане насочено кон учениците.

Не треба да се очекува дека при првиот разговор учениците, а особено жртвата, ќе ги соопшти сите детали во врска со насилството што го доживеала. Ова не значи дека жртвата и останатите ученици лажат, туку поголема е веројатноста дека се заплашени од можните последици (останатите ученици да ги изолираат, да ги исклучат од друштвото, да ги нарекуваат со погрдни зборови, да се соочат со казни од родителите, нивните родители да се соочат со казни итн.), да чувствуваат срам и страв од осуда и/или да немаат доверба во лицата со кои разговараат. Затоа контакт-лицето и другите вработени треба да бидат трпеливи, а разговорите да продолжат сè додека има потреба.

Насоки за разговор:

- Трпеливо и внимателно слушајте ги учесниците, вклучувајќи ги и сведоците;
- Насочете го вниманието на конкретните постапки и однесување;
- Без осудување, согледувајте ја ситуацијата без намалување или преувеличување;
- Внимателно слушајте што ви зборуваат учениците, не само тие што трпат насилство, туку и тие кои го извршиле насилството, и тие кои ги набљудувале;
- Не интерпретирајте, не менувајте, не толкувајте, не заземајте страна;
- Користете речник што го користат и учениците кога зборуваат за насилство, злоупотреба и занемарување;
- Не подразбирајте, не претпоставувајте, прашувајте, а не тврдете;
- Проверете дали точно, правилно сте разбрале што ви кажале учениците;
- Разговарајте смирено, не реагирајте шокирано, со недоверба;
- Покажете дека верувате во тоа што ученикот ви го зборува, за да го охрабрите да ви раскаже што повеќе;
- Не обвинувајте и не пресудувајте;
- Не однесувајте се и не поставувајте прашања на истражителски, т. е. „полициски“ начин;

- Не ветувајте дека веднаш ќе биде сè во ред, тоа не е реално;
- Заедно со ученикот со когошто се води разговорот одредете рамка и време на активности кои ќе ги преземете;
- Нагласете дека ќе се реализираат повеќе средби, за да знае ученикот дека сте тука за него и дека не завршува контактот со еден разговор;
- Кажете дека ќе направите сè што е навистина во ваша моќ;
- Не префрлајте ја одговорноста за реагирање на друг. Секој е обврзан да реагира во својот домен;
- Запознајте ги учесниците со наредните чекори, кој и каде ќе биде информиран и вклучен во процената и следењето на ситуацијата.

5.4. Заштита од насилство и промена на однесувањето на сторителот

По смирувањето на ситуацијата и добивањето информации од разговорите со сите вмешани и сведоци на насилството, училиштето одлучува дали и кои мерки на заштита ќе се спроведат.

Во случаите од табела 1 кои не се повторуваат, наставникот, стручниот соработник или директорот кој го прекинал насилството одлучува кои мерки ќе ги преземе. Наставникот, стручниот соработник или директорот може да одлучи физички да го оддели сторителот од жртвата (да го премести на друга клупа), да разговара со жртвата приватно, да ја праша дали ѝ е потребна психо-социјална поддршка или разговор со психологот, педагогот или друго лице, да разговара со паралелката или набљудувачите, да им објасни зошто ваквото однесување е недозволиво и какви последици можат да настанат, со сторителот да разговара приватно и да му укаже дека не треба да го повтори однесувањето, да го упати сторителот на советување кај психологот, да им укаже на учениците на ненасилната комуникација и ненасилните начини на разрешување на конфликти. Особено е значајно жртвата во ниту еден момент да не се почувствува казнета, како, на пример, жртвата да се премести на друга клупа наместо сторителот, од жртвата да се бара да не носи одредена облека или предмет во училиштето, жртвата да се прати на задолжително советување кај психологот и слично.

Во случаите од табела 1 кои се повторуваат и случаите од табела 2, училиштето изработува писмен план за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот. Овој план го изработува контакт-лицето, кое по сопствена проценка одлучува дали и кои други лица ќе ги вклучи во изработката (наставниците,

стручните соработници, директорот, претставници од други институции, експерти од областа, претставници од здруженија и сл.).

Во случаите од табела 3 училиштето изработува план за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот, а во изработката на планот задолжително вклучува претставници од Центарот за социјална работа. Доколку станува збор за кривично дело, задолжително се вклучува претставник од МВР. Доколку случајот на насилство има сериозни последици за физичкото и менталното здравје на ученикот, во изработката на планот задолжително се вклучуваат претставници од здравствените институции.

Планот за заштита на ученикот жртва и промена на однесувањето на сторителот може да вклучува:

- Психо-социјална поддршка на жртвата од страна на училишниот психолог и/или други стручни соработници. Сесиите на психо-социјална поддршка траат сè додека не се постигнат резултатите и сè додека лицата кои ја нудат поддршката проценуваат дека треба да се продолжи. Доколку жртвата добива психо-социјална поддршка надвор од училиштето, училишниот психолог ги координира своите активности со стручното лице кое работи со ученикот и заедно одлучуваат за видот и интензитетот на мерките на поддршка кои училиштето треба да ги преземе. Доколку училиштето процени дека нема капацитети да му овозможи психо-социјална поддршка на ученикот или ученикот има потреба од помош од страна на стручни лица од различни професии кои не работат во училиштето, ќе посредува со институциите од јавното здравство и/или специјализираните советувајќишта за насилство на здруженијата на граѓани, со цел ученикот да ја добие психо-социјалната поддршка надвор од училиштето.
- Мерки за физичко одделување на жртвата од сторителот. Овие мерки се препорачува да се донесат во случаите од табела 1 кои се повторуваат или случаите од табела 2, додека за случаите од табела 3 задолжително е да се предвидат. Овие мерки вклучуваат преместување на сторителот во друга паралелка, физички оддалечена од паралелката на жртвата, забрана на сторителот да ѝ се приближува на жртвата, доколку посетуваат исти воншколски активности, екскурзии или спортски клубови, на сторителот може да му се ограничи учеството додека не му се промени однесувањето и доколку жртвата се согласи. Во овие случаи преместувањето во друга паралелка не се изрекува како педагошка мерка, туку како мерка за заштита на жртвата од насилство.
- Мерки за физичко одделување на жртвата. Овие мерки се употребуваат само доколку е неопходно, доколку жртвата тоа го бара и доколку се во нејзин најдобар интерес. Овие мерки вклучуваат ослободување од настава за одреден период,

ослободување од обврски по одредени предмети и воншколски активности, можност за привремено учење од дома, преместување во друга паралелка доколку тоа е барање на жртвата и доколку во друга паралелка има ученици на кои жртвата им верува, ученици кои подобро ќе ја прифатат и поддржат. Во овие случаи преместувањето во друга паралелка не се изрекува како педагошка мерка, туку како мерка за заштита на жртвата од насилство.

- Мерки за промена на однесувањето на сторителот. Овие мерки се применуваат само доколку сторител е друг ученик или ученици. Овие мерки вклучуваат психо-социјална поддршка со училишниот психолог или друго лице согласно потребите, за што важат одредбите од точка 1; упатување на родителите/старателите и/или други членови на семејството на психо-социјално советување во надлежна установа; разговори и советувања на родителите/старателите и/или други членови на семејството во врска со мерките кои треба да ги преземат со цел да се промени однесувањето.
- Педагошки мерки кон сторителот. Педагошките мерки од член 72 од Законот можат да се изречат кон ученик сторител на насилство. Овие мерки треба да се изречат само во случаите кога мерките за промена на однесувањето не покажуваат резултати и тогаш кога се работи за случај на насилство од табела 2 и табела 3.
- Преместување на сторителот во друго училиште. Оваа мерка може да се користи во случаите на насилство од табела 2 кои се повторуваат или случаите на насилство од табела 3 и не претставува педагошка мерка, туку мерка за заштита на жртвата од насилство. Во случаите на насилство кои претставуваат сериозна траума за жртвата со последици врз здравјето и развојот, единствен начин за да се прекине преживувањето на траумата и да се започне интеграција на жртвата е сторителот целосно да се отстрани од нејзиното секојдневје. Во случај на изрекувањето на оваа мерка, училиштето соработува со локалната самоуправа и Министерството за образование и наука, кои посредуваат со другото училиште и го информираат. Вработените во другото училиште мора да бидат целосно информирани за случајот, да се координираат со контакт-лицето за пријавување насилство од училиштето и да продолжат да ги спроведуваат мерките за промена на однесувањето на сторителот.
- Мерки за поддршка на набљудувачите и/или сведоците. Контакт-лицето или друг стручен соработник или наставник спроведуваат мерки за поддршка или промена на однесувањето на учениците сведоци или набљудувачи, со цел да се пресретнат и нивните искуства и да се зајакнат вештините за реакција во случаите на насилство. Овие мерки вклучуваат: разговарање и објаснување на случајот и околностите, оставање простор да ги кажат своите размислувања и чувства

поврзани со случајот, објаснување на последиците кои ги остава насилството врз жртвата и врз општеството, советување како да реагираат во вакви случаи, договарање за заедничка поддршка на жртвата и сл. Притоа, на учениците не им се откриваат детали за случајот кои не ги знаат. Крајна цел на овие мерки е учениците да не го оправдуваат насилството и да разберат зошто ова однесување е штетно. Овие разговори не смеат да се водат во присуство на ученикот жртва и ученикот сторител. Учениците набљудувачи и сведоци не треба да се осудуваат или обвинуваат ако не пријавиле навремено, ако навивале и слично. Доколку станува збор за случаи на насилство од табела 2 кои се повторуваат или од табела 3, на учениците сведоци или набљудувачи им се нуди психо-социјална поддршка од училишниот психолог и/или се упатуваат во друга установа. Овие мерки можат да вклучат едукативни активности, како предавања и работилници на теми поврзани со случајот на насилство, работилници за ненасилна комуникација и работилници за врсничка поддршка на жртви на насилство.

Сите мерки кои се однесуваат на жртвата мора да се донесат со нејзино вклучување, согласување и земање предвид на нејзините желби и потреби. Жртвата треба да чувствува дека одлучува за себе, заедно со возрасните, и дека има контрола над ситуацијата. Сите предлози контакт-лицето или друго лице од доверба на жртвата, детално ѝ ги образложува на разбирлив начин приспособен на возраста и се труди да ја оспособи за да донесе информирана одлука. Со жртвата се работи трпеливо, се остава време за да одлучи, да го промени мислењето, да одбие одреден предлог и можност да се прекине дури и кога нешто почнало да се спроведува.

Контакт-лицето или друго вработено лице кое е од доверба на ученикот сторител, ќе разговара со сторителот за донесените мерки, резултатот што се сака да се постигне, следните чекори кои ќе се преземат и последиците со кои ќе се соочи. Ученикот сторител не треба да се обвинува и осудува, туку треба да се влијае врз промена на неговото однесување и врз факторите кои довеле до насилничкото однесување.

Родителите/старателите на жртвата и на сторителот се вклучуваат во изработката на планот за заштита на ученикот жртва и промена на однесувањето на сторителот, секогаш кога тоа не е спротивно на принципот на најдобар интерес на детето. Доколку родителите/старателите се несоработливи и дејствуваат на штета на детето, училиштето е должно да го извести Центарот за социјална работа. Доколку родителите/старателите се однесуваат насилнички или училиштето проценува дека може да дојде до насилство или штета кон вработен во училиштето, други ученици или родители/старатели на друг ученик, освен Центарот за социјална работа, ќе повика и полиција, а зависно од околностите на случајот, може да се извести и

Министерството за образование и наука, инспекторатот, Народниот правобранител и да се побара правна помош од Министерството за правда или здруженија на граѓани.

Планот за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот постојано се евалуира и дополнува, се оценува дали дава резултати, се проценува состојбата на ученикот жртва и на ученикот сторител и врз таа основа се определува траењето на мерките и нивниот вид. Мерките продолжуваат сè додека не се добијат посакуваните резултати, а после тоа активно се внимава на однесувањето и развојот на ученикот жртва и на ученикот сторител.

6. Евиденција

Контакт-лицето е должно да го евидентира секој случај на насилство над ученик во формуларот од прилог 2. Во формуларот се евидентираат случаите на насилство од табела 1 кои се повторуваат, случаите од табела 2 и табела 3. Формуларите се чуваат во согласност со Законот за заштита на личните податоци.

Планот за заштита на жртвата од насилство и промена на однесувањето на сторителот, во сите негови верзии и дополнувања, се чува заедно со формуларот за евиденција од прилог 2. За подготовка на планот може да се користи формуларот од прилог 3. Овој формулар се пополнува веднаш по пополнувањето на формуларот од прилог 2. Лицето за контакт или неговиот заменик, заедно со останатите лица кои се вклучени во одлучувањето и спроведувањето на мерките за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот, го пополнуваат делот за проценка на ефикасноста на мерките, во моментот кога ќе проценат дека се постигнати некакви резултати, а најдоцна во рок од еден месец од дознавањето за случајот на насилство. Овој формулар се пополнува онолку пати колку што има потреба, сè додека траат мерките за заштита на жртвата и за промена на однесувањето на сторителот. Притоа, се пополнуваат само оние делови во кои нешто ќе се измени и дополни. Откако ќе се процени дека мерките го оствариле својот ефект, завршно се пополнува само делот за проценка на ефикасноста од мерките.

Клучни елементи на планот за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот:

- Опис на мерките од точка 5.4.;
- Резултати и индикатори по мерките кои се следат;
- Временска рамка на спроведување;
- Временска рамка за евалуација;
- Информации за лицата кои учествуваат во негова подготовка;

- Забелешки (во овој дел се внесуваат отворени прашања кои дополнително се разгледуваат, различни мислења на лицата кои учествувале во подготовка и друго);
- Потпис од контакт-лицето и директорот на училиштето;
- Датум на негово донесување.

7. Меѓусекторска соработка

Министерството за образование и наука, во соработка со Бирото за развој на образованието, е должно да обезбеди контакт-информации од претставници од полицијата и Министерството за внатрешни работи, центрите за социјална работа, Министерството за труд и социјална политика, здравствените установи, Министерството за здравство, здруженија на граѓани кои работат на превенција и заштита од насилство, здруженија кои нудат бесплатна правна помош, Народниот правобранител и неговите регионални канцеларии, инспекторатите по области и други надлежни институции. Министерството за образование и наука е должно, пред почетокот на секоја учебна година, да достави обновени контакт-листи до училиштата.

Основните училишта, во соработка со локалната самоуправа, можат да организираат првични средби со претставниците од другите институции, со цел да ги запознаат со содржината на ова Упатство и да договорат детали околу начинот на соработка.

Министерството за образование и наука ги информира другите институции, како Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Министерството за внатрешни работи и Јавното обвинителство за донесувањето на ова Упатство. Министерството за образование и наука ќе ги повика останатите институции да ги запознаат своите вработени, кои имаат надлежности да постапуваат во случаи на насилство врз деца и кои спроведуваат активности за превенција, со содржината на ова Упатство и да им дадат насоки за зацврстување на соработката со основните училишта. Овие министерства можат да направат упатства или други подзаконски акти за превенција и заштита од насилство над деца и меѓусекторска соработка, наменети за вработените во различните сектори.

При планирањето и спроведувањето на активности и мерки за превенција и заштита од насилство, институциите треба да вклучат претставници од основните училишта, со цел поуспешна координација на активностите и земање предвид на потребите на училиштата и учениците.

8. Завршни одредби

Секое училиште е должно да започне целосно да го применува Упатството во рок од една година од неговото донесување. Во период од една година училиштето е должно да спроведе подготвителни активности, да го измени статутот и да донесе интересен акт, да ги назначи контакт-лицето за пријавување насилство и неговиот заменик, да обезбеди услови за примена на Упатството и да ги зајакне капацитетите на вработените за примена на ова Упатство.

Поглавјето кое се однесува на интервенција во случаите на насилство се применува со стапување на сила на ова Упатство.

Бирото за развој на образованието, заедно со Министерството за образование и наука, во соработка со училиштата и другите релевантни чинители, редовно, а најмалку на секои четири години, ќе го дополнува и изменува ова Упатство, согласно потребите на училиштата, со цел ефикасна заштита и превенција од насилство.

Ова упатство влегува во сила со денот на неговото донесување.

Бр.18-6570/1
6.7.2020 година
Скопје

Министер за образование и наука,

Dr.Arbër Ademi, с.р

9. Прилози

Прилог 1: Табели со категоризација на насилството

Табела 1 – Прво ниво				
Физичко насилство	Емоционално/ психичко насилство	Социјално насилство	Сексуално насилство/ злоупотреба	Кибернасилство
<ul style="list-style-type: none"> - удирање „чврги“, - буткање, - штипење, - гребенење, - кубенење, - гризење, - сопнување, - шутирање, - валкање, - уништување на предмети. 	<ul style="list-style-type: none"> - исмевање, - омаловажување, - озборување, - навредување, - оловување со погрдни имиња, - пцуење, - имитирање, - „прозивање“. 	<ul style="list-style-type: none"> - дофрлање, - потсмевање, - игнорирање. 	<ul style="list-style-type: none"> - дофрлање, - пцуење, - негативни коментари, - гестикулации со сексуална алузија. 	<ul style="list-style-type: none"> - повремени вознемирувачки повици на телефон, - вознемирувачки СМС, ММС-пораки, - вознемирувачки пораки на социјалните мрежи итн.

Табела 2 – Второ ниво				
Физичко насилство	Емоционално/ психичко насилство	Социјално насилство	Сексуално насилство/ злоупотреба	Кибернасилство
<ul style="list-style-type: none"> - шлаканици, - удирање, - газење, - кинење на облеката, - затворање, - плукање, - одземање и уништување на сопственост. 	<ul style="list-style-type: none"> - уценување, - закани, - неправедно казнување, - етикетирање, - забрана за комуницирање, - исклучување, - отфрлање, - манипулирање. 	<ul style="list-style-type: none"> - сплеткарење, - игнорирање, - отфрлање, - невклучување, - неприфаќање, - манипулирање, - експлоатација, - исклучување од групата врз дискриминаторска основа, - навреди и вознемирување врз дискриминаторска основа. 	<ul style="list-style-type: none"> - сексуално допирање, - покажување на порнографски материјал, - покажување на интимните делови на телото, - соблекување. 	<ul style="list-style-type: none"> - огласи, - клипови, - блогови, - злоупотреба на форуми и четувања, - сексуално насилство во видеоигри, - снимање со камера на насилни сцени, - дистрибуирање на приватни снимки и слики без согласност.

Табела 3 – Трето ниво

Физичко насилство	Емоционално/ психичко насилство	Социјално насилство	Сексуално насилство/ злоупотреба	Кибернасилство
<ul style="list-style-type: none"> - тепачка, давење, фрлање кои резултираат со сериозни физички последици /укажана помош од лекар, - напад со палка, нож, оружје, кој може да има фатален исход, - предизвикување на изгореници, - забрана на храна и спиење, - изложување на ниски температури. 	<ul style="list-style-type: none"> - застрашување со уцена, - рекетирање, - ограничување на движење, - наведување на користење на психоактивни супстанции (легални или нелегални), - вклучување во секти, - занемарување. 	<ul style="list-style-type: none"> - сериозни закани за животот, - изживување на група над поединец/група, - дискриминација, - организирање на затворени групи (кланови), - навреди и вознемирување врз дискриминаторска основа. 	<ul style="list-style-type: none"> - заведување од страна на возрасни, - подведување, - злоупотреба на моќта, - наведување, - изнудување и принудување на сексуална активност, - силување, - полов напад врз дете кое не навршило 14 години, - задоволување на полови нагони пред друг, - обљуба со злоупотреба на положбата. 	<ul style="list-style-type: none"> - дистрибуирање или објавување на приватни снимки и слики без согласност, - снимање на вулгарни и насилни сцени кои се масовно дистрибуирани, - прикажување на порнографски материјал, - производство и дистрибуција на порнографски материјал.

Прилог 2: Формулар за евиденција на насилството

1. Датум и час кога се случил насилниот настан/ситуација: _____

2. Насилството се случува:

- Првпат
- Се повторува повеќепати: _____ (наведете колку пати)

3. Каде се случило насилството (можни се повеќе одговори):

- Во училницата
- Во спортската сала
- Во ходниците
- Во тоалетот
- Во дворот на училиштето
- На пат кон/од училиштето
- Во домот
- На Интернет
- Друго: _____

4. Начин на откривање или воочување на насилството (насилната ситуација):

- Наставник
- Ученик сведок или ученик кој на друг начин дознал
- Стручен соработник
- Контакт-лице за пријавување насилство или негов заменик
- Пријава од обезбедувањето
- Директорот на училиштето
- Друго вработено лице во училиштето
- Пријава од родител/старател
- Пријава од личноста која доживеала насилство
- Анонимна пријава на е-пошта, веб-страница или во кутија
- Друго: _____

5. Опис на настанот:

6. Учесници во насилството

Дополни со број.

6.1. Колку жртви има во случајот? _____

6.2. Колку сторители има во случајот? _____

6.3. Ученик/ци жртва/и на насилство (овој дел, 6.3., се копира онолку пати колку што има жртви во случајот и се пополнува за секоја жртва поединечно)

Име и презиме: _____

Возраст: _____

Род:

- Женски
- Машки
- Транс
- Друго

Етничка припадност:

- Македонска
- Албанска
- Турска
- Ромска
- Бошњачка
- Влашка
- Српска
- Друго: _____

Дали ученикот е дете со попреченост или со посебни образовни потреби? Заокружете: ДА НЕ

Дали ученикот припаѓа на некоја маргинализирана или ранлива група, како ЛГБТИ, сиромашно или економски помалку моќно семејство, дете кое досега било жртва на насилство, дете кое има здравствени проблеми, дете без родители или дете од еднородителско семејство или дете кое живее во друга форма на неконвенционални семејства или е од друга маргинализирана група? Дopiшете и додајте опис доколку не знаете или се сомневате.

6.4. Кој е сторител на насилството (можни се повеќе одговори):

- Ученик или група ученици од училиштето
- Вработен во училиштето. Кој? Наведете име и презиме: _____
- Член на семејството
- Друг врсник
- Трето возрастасно лице
- Друго: _____

6.5. Ученик/ци сторител/и на насилство (овој дел, 6.5., се копира онолку пати колку што има сторители во случајот и се пополнува за секој сторител поединечно):

Име и презиме: _____

Возраст: _____

Род:

- Женски
- Машки
- Транс
- Друго

Етничка припадност:

- Македонска
- Албанска
- Турска
- Ромска
- Бошњачка
- Влашка
- Српска
- Друго: _____

Дали ученикот е дете со попреченост или со посебни образовни потреби? Заокружете: ДА НЕ

Дали ученикот припаѓа на некоја маргинализирана или ранлива група, како ЛГБТИ, сиромашно или економски помалку моќно семејство, дете кое досега било жртва на насилство, дете кое има здравствени проблеми, дете без родители или дете од еднородителско семејство или дете кое живее во друга форма на неконвенционални семејства или е од друга маргинализирана група?

Допишете и додајте опис доколку не знаете или се сомневате.

7. Видови насилство

Вид на претрпено насилство (можни се повеќе одговори)

- Физичко
- Психичко/емоционално
- Социјално
- Сексуално
- Кибер

7.1. Дали во случајот се работи за родово засновано насилство или друг вид на насилство мотивирано од омраза и предрасуди? Заокружете: Да Не Не сме сигурни

7.2. Ако одговорот на 7.1. е „да“, заокружете за каков вид на насилство мотивирано од омраза или предрасуди се работи (можни се повеќе одговори):

- Родово засновано насилство
- Насилство засновано врз етничка и/или верска омраза и предрасуди
- Хомофобично или трансфобично насилство
- Насилство поради предрасуди поврзани со попреченост
- Насилство поради политичко уверување на жртвата и/или родителите
- Друго: _____

7.3. Доколку одговорот на 7.1. е „не сме сигурни“, образложете:

7.4. Доколку се работи за ученик жртва на семејно насилство, одговорете на следните прашања:

Дали ученикот е директна жртва, сведок или и двете:

- Жртва
- Сведок
- И жртва и сведок

Сторителот е (можни се повеќе одговори):

- Мајка
- Татко
- Старател
- Брат
- Сестра
- Баба
- Дедо
- Друг член на домаќинството: _____

Која надлежна институција е повикана за да постапи во случајот? Можни се повеќе одговори:

- ЦСР
- МВР/полиција
- МЗ
- ЈО
- Здружение на граѓани (допишете кое): _____

8. Забелешка (во овој дел додајте ги останатите информации кои сметате дека се важни, а не се опфатени со прашањата или образложете доколку имало различни мислења или несогласувања околу пополнувањето на формуларот)

Датум: --.--.20— г.

Име и презиме и потпис на контакт-лицето за пријавување насилство или на заменикот:

Име и презиме и потпис на директорот на основното училиште:

Прилог 3: Формулар за план за заштита на жртвата од насилство и промена на однесувањето на сторителот

1. Видови на интервенции кои ќе се преземат или се преземале, заедно со временска рамка:

2. Дали во интервенцијата била повикана друга институција или друго трето лице?

Заокружете: ДА НЕ

3. Ако одговорот на 2 е „да“, заокружете која институција или трето лице било повикано:

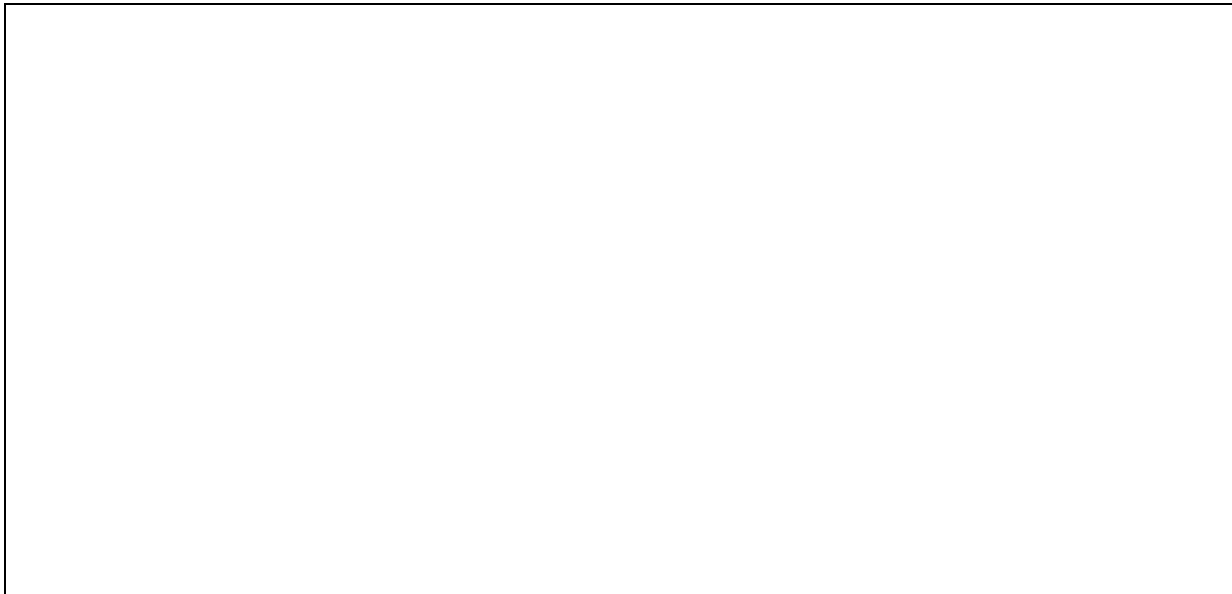
- ЦСР
- Полиција/ МВР
- Здравствена институција
- Јавно обвинителство
- Здружение на граѓани (допишете кое): _____
- Трето лице како независен експерт, специјален едукатор, друг (допишете професија и име и презиме на лицето): _____

Ако сте повикале институција, наведете датум, час и име и презиме на лицето од институцијата во која сте го пријавиле случајот: _____

4. Предлог-мерки за заштита на жртвата, временска рамка за спроведување и начини на следење на спроведените мерки/интервенции

5. Предлог-мерки за промена на однесувањето на сторителот, временска рамка за спроведување и начини на следење на спроведените мерки/интервенции (се пополнува само ако сторителот е ученик/ци).

6. Процена на ефикасноста на преземените мерки за заштита на жртвата

Што се подобрило/на што сè уште треба да се работи:

Позитивни примери/позитивно однесување:

Негативни примери/негативно однесување:

7. Процена на ефикасноста на преземените мерки за промена на однесувањето на сторителот (се пополнува само ако сторителот е ученик/ци)

Што се подобрило/на што сè уште треба да се работи:

Позитивни примери/позитивно однесување:

Негативни примери/негативно однесување:

8. Забелешка (во овој дел додајте ги останатите информации кои сметате дека се важни, а не се опфатени со прашањата, образложете доколку имало различни мислења или несогласувања околу пополнувањето на формуларот. Доколку сте се соочиле со тешкотии и недостиг од соработка со родители/старатели или други институции, наведете и образложете во овој дел)

Датум: ---.---.20— г.

Име и презиме и потпис на контакт-лицето за пријавување насилство или на заменикот:

Име и презиме и потпис на директорот на основното училиште:
